

THE ROLE OF THE READER IN THE CONSTRUCTION OF SUBVERSIVE MESSAGES IN THE PROSE-FICTION OF THE '60S

Anca MAICAN, Assistant, PhD, "Transilvania" University of Braşov

Abstract: Starting from the political and cultural context of the Romanian '60s, the paper aims at analyzing the symmetrical pole of constructing subversiveness in literary works, i.e. the readers of the time. Our main objective is to demonstrate that, at both the abstract and the concrete level, writers relied on the hypertrophy of the readers' role. The latter met the expectations of the former by going beyond the conformism inevitably comprised in literary works, by reading between the lines and perceiving literature through reading grids which definitely counterbalanced if not struggled against the official one. From our perspective, the success of the prose fiction of the time and the existence of daring messages were both the result of an intimate yet intricate agreement between readers and authors, in a mutually supportive pursuit.

Keywords: abstract reader, concrete reader, reading grids, official requirements, subversiveness.

I. Climatul de creație al epocii

Pentru a putea demonstra existența subversivității în operele prozatorilor din anii '60 și, în general, în scrierile autorilor din perioada comunistă, se impune cu necesitate studierea climatului special de creație al fiecărei etape a epocii totalitare, dat fiind că subversivitate este întotdeauna consecința interdicțiilor și a limitărilor din interiorul acestui tip de sistem, expresie a ceea ce scriitorii nu puteau afirma direct.

La începutul anilor '60, în ciuda climatului de relativă liberalizare resimțit după retragerea trupelor sovietice din România, paradigma literară oficială era tot realismul socialist. În această perioadă, existau încă opere literare care nu ieșeau din schemele reductive impuse de autorități, opere „pe linie”, dar direcția principală era cu totul alta, cuprinzând scriitori de vârste apropiate, uniți de un ideal estetic comun, prin delimitarea clară de predecesorii imediați.

În *Literatura română contemporană*, Ana Selejan (Selejan, pp. 115-116) sistematizează, trăsăturile distinctive ale prozei generației '60 din primul val al declișezării (1960-1965): domină proza scurtă, viziunea globală din literatura realist-socialistă este înlocuită de decupaje scurte de realitate, se redescoperă interioritatea umană, personajele pozitive sau negative sunt înlocuite de personaje ciudate, periferice, sucite, discursul narativ se diversifică prin prezența fantasticului, a simbolului și lirismului, a notelor comice și dramatice. Noutăți survin și în privința tehnicii narrative, narațiunea omniscientă nemaifiind dominantă, dar și a limbajului, căruia i se redescoperă vibrațiile interioare.

Această mișcare a prozei de la începutul anilor '60 se constituie ca un preambul la mișcarea de mult mai mare amploare care a avut loc în România după 1964. Dezghețul inițiat de Gheorghiu-Dej în acest an a caracterizat și primii ani de conducere ai lui Ceaușescu, ales în funcția de prim-secretar de partid în iulie 1965. După lucrările Congresului al IX-lea din iulie

1965, Vladimir Tismăneanu (Tismăneanu, p. 527) notează că impresia generală era una de deschidere și relaxare politică, ideologică și economică. În această perioadă, liberalizarea se face simțită și pe plan literar, discursul lui Nicolae Ceaușescu la Congresul al IX-lea al P.C.R. arătând o nouă atitudine a partidului față de literatură. Creatorii de artă sunt îndemnați la păstrarea temelor socialiste și identificarea cu aspirațiile celor ce muncesc, la slujirea „țelului măreț al făuririi unei vieți tot mai fericite pentru întregul popor”, dar este subliniată, în același timp, libertatea acordată scriitorilor în privința „diversității stilurilor”, după care aceștia tânjiseră două decenii (***) *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, pp. 95-96). Reabilitarea unor figuri de marcă ale literaturii interbelice, lărgirea repertoriului teatral și cinematografic, explozia traducerilor din literatura universală, nu doar sovietică, din noul roman francez, literatura existențialistă, proza americană comportamentistă, precum și din operele scriitorilor englezi moderni, multitudinea revistelor de literatură și cultură care mizau pe elementul estetic, toate au dat curaj și speranțe scriitorilor, care sperau într-o revenire la modernismul interbelic.

Al doilea val al declinării prozei, circumscris celei de-a doua jumătăți a deceniului al șaptelea, cuprinde autori care inițiaseră dezideologizarea literaturii la începutul anilor '60, care acum își perfecționează și rafinează tehnicile (D. R. Popescu, Fănuș Neagu, Titus Popovici, Ion Băieșu, Teodor Mazilu, Ștefan Bănulescu), dar și nume noi (Nicolae Breban, Alexandru Ivăsiuc, Constantin Țoiu, George Bălăiță, Augustin Buzura), care produc un reviriment evident al prozei.

Climatul stimulator al creației va fi, însă, zdruncinat odată cu publicarea Tezelor din iulie 1971, care aruncau anatema asupra tuturor operelor care se îndepărtau de realitățile „construcției socialiste” sau manifestau vreun interes pentru orice element care putea fi legat de „modul de viață burghez” (***) *Propuneri de măsuri ...*, pp. 74-75).

În aceste condiții, prozatorii șazeciști și-au perfecționat strategiile prin care formele și conținuturile impuse de autorități erau escamotate și au continuat, practic, modalitățile de creație și direcțiile din a doua jumătate a deceniului al șaptelea, păstrând specificul artei literare și refuzând să accepte transpunerea în practică a statutului teoretic la care literatura revenise în 1971, acela de armă a propagandei.

II. Cititorul concret al epocii

Ca și în cazul autorului, cercetătorii au făcut distincție între instanța concretă și cea abstractă a cititorului. Astfel, cititorul concret sau real este persoana concretă, dotată „cu o identitate socio-culturală precisă, care citește efectiv anumite texte” (Cornea, p. 64) și care, în timpul lecturii și după aceasta, se metamorfozează în cititor abstract, urmând să revină la statutul concret în momentul în care produce și comunică diverse mărturii de lectură. Denumiri sinonimice sunt cele de „receptor efectiv” (Rousset, p. 11) și „cititor empiric” (Eco, p. 95).

Spre deosebire de autorul concret, care aparține unei anumite epoci istorice, cititorul concret poate fi situat în orice moment ulterior producerii textului. De aici posibilitatea unei abordări diacronice a receptării operelor literare, care poate evidenția atât zone de convergență în privința percepției, cât și discrepanțe semnificative. Rolul esențial, în acest caz, este jucat de contextul în care se desfășoară actul lecturii, căci, după Paul Cornea, el „echivalează cu sistemul de referințe implicite (nedezvăluite ori neconștientizate) sau explicite (manifestate

prin aserțiuni ori indicații specifice), de care cititorul se servește pentru a construi sens ori/ și a evalua opera” (Cornea, p. 106).

În ceea ce privește receptarea operelor șazeciștilor în epocă de către cititorii obișnuiți, amatori de literatură, au fost subliniate riscurile și dificultățile analizei comportamentului lor de lectură, date, în primul rând, de diferențele existente între lectura și perceperea acestor cărți în trecut și felul în care se raportează la ele cititorul actual. Pentru cel din urmă, și mai ales pentru cel care și-a consumat doar o mică parte din biografie sub comunism sau a cunoscut doar regimul democratic, există o probabilitate uriașă ca aluziile și nuanțele care erau dezvăluite la lectură în trecut să rămână incomplet relevate, ele ținând de un timp și spațiu complicate, ale căror coordonate și substraturi sunt greu de perceput în epoci ulterioare.

În al doilea rând, dacă în cazul cenzorilor și al criticilor, cititori profesioniști, există documente clare care consemnează opiniile legate de operele scriitorilor, părerile cititorului obișnuit și comportamentul său de lectură se lasă greu descoperite.

Lipsa studiilor riguroase, care să aplice instrumente speciale pentru a sonda aceste aspecte pare a fi o caracteristică generală a țărilor ex-comuniste, Simona Sora precizând că singura anchetă sociologică a fost făcută în R.D.G. în 1978. Studiul, netradus în alte limbi, se axa pe date statistice referitoare la librării și biblioteci, dar cuprindea și fragmente de interviuri cu cititorii, majoritatea vizând funcția socială a literaturii. Fiind un studiu publicat în comunism, sociologii de astăzi ar aprecia, probabil, că rezultatele sunt puternic contaminate.

Pentru o imagine cât mai corectă, ar fi fost esențiale mărturiile ale cititorilor cu referire directă la felul în care au perceput o anumită carte/ autor/ personaj/ intrigă. O sistematizare a acestora nu există, singurul studiu disponibil la noi (din informațiile noastre) și având ca respondenți cititori obișnuiți fiind cel al Mariei Bucur. De o reală importanță sunt, pe de altă parte, contribuțiile din presă sau volume ale unor personalități din domeniul literar. Astfel este ancheta publicată în 2008 în *Dilema veche* de Simona Sora, cu scopul precis de a încerca realizarea unui portret al cititorului real de sub comunism, cu ajutorul interviurilor luate unor trăitori din epocă. La aceasta trebuie adăugat studiul Sandei Cordoș, care aduce și el multe precizări relevante. Toate acestea furnizează informații despre ce, cum și, mai ales, de ce citeau cititorii sub comunism în România, dar și despre modalități de procurare a cărților, disponibilitatea și prețul acestora, lecturi preferate, locul lecturii în viața cotidiană.

În toate aceste lucrări a fost evidențiat faptul că în contextul economic, social și politic din epocă, dat fiind programul hiper-ideologizat al Televiziunii, lipsa modalităților atractive de petrecere a timpului liber, a posibilităților de dezvoltare personală, lectura de beletristică a reprezentat un mod de păstrare a echilibrului interior și de evadare dintr-un spațiu plin de constrângeri (Eugen Negrici vorbește în ancheta Simonei Sora chiar despre un adevărat „cult al cărții de literatură”).

Au fost subliniate și accesibilitatea și disponibilitatea cărților, mai ales în perioada liberalizării, prin circuitul librăriilor, în primul rând, dar și existența posibilității de a procura cărți interesante de la anticariate, existența unei rețele subterane a împrumutului cărților de la prieteni și cunoștințe, mai ales al acelor „înconjurate de o aureolă ocultă” (Negrici): cărți care fuseseră scoase din circuit pentru o perioadă sau definitiv, cărți care nu erau explicit interzise, dar pe care regimul nu le agreea, cărți ale scriitorilor care părăsiseră țara sau cărți despre care se spunea că au avut probleme la apariție.

Pe lângă preferința cititorilor pentru scriitorii interbelici ale căror opere erau reeditate, sau care apăreau pe piață cu volume noi, se bucurau de mare succes și romanele aparținând scriitorilor realiști ai secolului XIX, traduceri ale operelor unor scriitori europeni și americani considerați până în 1965 decadenti, dar și cărțile tinerilor scriitori români care publicau în epocă. Motivația pentru lectura acestora a fost atribuită legăturilor precise care puteau fi stabilite cu prezentul pe care cititorii îl trăiau, adevărului care putea fi ghicit printre rânduri, pentru că, așa cum vom arăta, operele șazeciștilor au fost receptate în epocă în primul rând din acest unghi, succesul cărților datorându-se sesizării subtextului lor, a potențialul subversiv, realizat de cititorul abstract.

III. Cititorul abstract și construirea sensului

Problematika cititorului la nivel abstract a preocupat mulți teoreticieni ai literaturii: reprezentanți ai esteticii receptării reuniți în Școala de la Konstanz (Wolfgang Iser, H. R. Jauss), reprezentanți ai Școlii de la Geneva (George Poulet, Jean Starobinski, Jean Rousset, Jean-Pierre Richard), semioticieni (Umberto Eco), dar și personalități care au cercetat problematica pe cont propriu (Jaap Lintvelt, Paul Cornea).

Dacă cititorul concret este persoana care își utilizează capacitățile senzoriale pentru a citi textul, instanța care actualizează conținutul textului este cititorul abstract, o instanță neinclusă efectiv în text, care funcționează „pe de o parte, ca imagine a destinatarului presupus și postulat de opera literară, iar pe de altă parte, ca imagine a receptorului ideal, capabil a-i concretiza sensul total într-o lectură activă” (Lintvelt, p. 27).

În opinia lui Umberto Eco (Eco, 1991, p. 86), cititorul abstract presupune existența unor competențe care-i sunt necesare cititorului concret pentru a construi sensul operei și care sunt postulate de autorul abstract. Wallace Martin (Martin, p. 154) opinează că accentuarea de către unii critici sau teoreticieni a unei competențe anume a cititorului abstract, sau chiar a mai multora, a dus la utilizarea unei terminologii variate, a unor sintagme noi, deși, la nivel semantic, toate acestea se subsumează instanței cititorului abstract. S-a vorbit, astfel, despre un cititor *model* „capabil să coopereze la actualizarea textuală la fel cum gândea el, autorul, și să se manifeste din punct de vedere interpretativ la fel după cum el însuși s-a manifestat din punct de vedere generativ” (Eco, 1991, p. 87), un cititor *implicat* care „întrupează suma orientărilor preliminare oferite de textul de ficțiune sub forma unor condiții de receptare cititorilor săi potențiali”, el regăsindu-se în structura însăși a textului (Iser, 2006, p. 109), un lector *alter-ego*, când scriitorul, prin dedublare, este primul cititor al rândurilor pe care le scrie (Cornea, p. 63), un cititor *anonim*, „ființă invizibilă care vede totul, aude totul, simte și înțelege totul, fără să aibă o existență reală” (Escarpit, p. 87), un cititor „*pus în scenă*” („mock reader”) a cărei mască este adoptată de cititorul concret pentru a decoda mesajul operei (Gibson, pp. 2-6).

Jonathan Culler (Culler, 1979) nota: „Sensul unei opere nu este gândul care l-a preocupat la un moment dat pe autor și nici doar o proprietate a textului sau experiența cititorului. Sensul este o noțiune inefabilă pentru că nu este ceva simplu sau ușor de determinat. Este în același timp o experiență a subiectului și o proprietate a textului. Este atât ceea ce înțelegem și ceva *din* text pe care *încercăm* să-l înțelegem”. Așadar, descifrarea sensului trebuie să țină seama mereu de prezența a trei elemente, *intentio auctoris*, *intentio*

operis și *intentio lectoris* (Eco, 2007, p. 30), sensul operei rezultând din prelucrarea textului de către cititor.

Într-unul din studiile sale de referință, Wolfgang Iser (Iser, 1974, pp. 276-282) arăta că textul constă, în fapt, numai din fraze, afirmații, informații, deci nu poate avea un sens independent de cititor. De asemenea, el atrage atenția asupra existenței unor „prestructuri” (Iser, 2006, pp. 34, 109), a unor „condiții de actualizare” care facilitează construirea sensului textului în conștiința receptorului. Referiri la aceste elemente găsim și la Umberto Eco, care le numește „stratageme expresive” (Eco, 1991, pp. 80-84). În afara acestor părți determinate, Eco arăta că textul prezintă „părți de non-spūs”, care nu sunt manifeste la nivelul de suprafață al expresiei, dar care trebuie, și ele, actualizate de către cititor prin activitatea sa imaginativă în vederea producerii sensului.

În spațiul literar românesc, semnalele propuse de autor pentru a-l ghida pe cititor în înțelegerea mesajului au fost exhaustiv cercetate de Paul Cornea în *Introducere în teoria lecturii*. Aceste „chei de lectură” sunt, în opinia sa, „configurații textuale prin care comprehensiunea e indexată pe anumite trasee de semnificație, [...] o codificare auxiliară, ce vizează conținutul semantic, mai ales însă modul de a-l organiza și de a-i pune în valoare aspectele relevante”. În funcție de caracterul deschis sau închis pe care dorește să-l imprime operei, autorul poate oferi fie mai multe semnalări specifice, „multiplicând redundanțele”, fie va „cultiva echivocul și discontinuitățile contrariind mereu pe cei ce ar voi să-l interpreteze în mod rigid” (Cornea, 190).

Reperetele oferite au fost divizate de Paul Cornea în două categorii distincte: elemente paratextuale și elemente intratextuale. Prima categorie (Cornea, pp. 149-161) cuprinde acele elemente externe care fac ca produse simbolice, precum textele literare, să fie citite printr-o anume grilă, corectă sau eronată, care orientează procesul de semnificare. Așa se explică faptul că se poate întâmpla să „nu citim ce «vedem», ci ceea ce «știm» că trebuie să citim, că se întâmplă să acordăm mai mare valoare ideilor noastre neverificate care anticipă obiectul, decât obiectului însuși”. În cadrul elementelor paratextuale, sunt menționate: *rumoarea*, *vecinătățile și ambalajul*, *titlul*, *discursurile de escortă*. Toate furnizau cititorului informații cu caracter obiectiv despre cărți, dar ele erau supuse unei interpretări subiective de către acesta. Astfel, vestea apariției în librării sau a deținerii unei cărți cu potențial subversiv, schimbul permanent de opinii între cititori, la nivel informal, publicarea sub nume care reprezentau o garanție pentru un anumit tip de viziune asupra lumii, orizont tematic sau stil (Alexandru Ivăsiuc, Augustin Buzura, Nicolae Breban, Marin Preda, D.R. Popescu), apariția la edituri care țineau să publice sau să reediteze cărți de calitate, unele nu tocmai comode Puterii (Macrea-Toma, pp. 163-172, Manea, p. 109), precum *Editura pentru Literatură*, *Dacia*, *Albatros*, *Minerva*, *Cartea Românească*, titlurile care nu mai aveau nimic în comun cu titlurile ultra-explicite ale realismului socialist, mizând acum pe ambiguitate, metaforă și simbol (*Îngerul a strigat*, *Îngerul de ghips*, *Dejunul pe iarbă*, *Vânătoarea regală*, *Fețele tăcerii*, *Cunoaștere de noapte*, *Vara baroc*), canalizarea interpretării prin intermediul prefețelor și postfețelor unor critici literari care se bucurau de o imagine favorabilă în rândul cititorilor (G. Dimisianu, N. Manolescu, E. Simion), toate au avut o influență covârșitoare asupra orizontului de așteptare al cititorului, contribuind la asigurarea succesului de public al operelor literare publicate sub comunism.

Luând în calcul posibilele chei de lectură, gradul diferit în care acestea se descoperă fiecărui cititor în parte, și ținând cont de faptul că sensul unei opere literare nu poate fi decât nedeterminat (Culler, p. 79), scrierile șazeciștilor puteau fi citite din perspective foarte variate.

Faptul poate fi lesne explicat prin însăși geneza creațiilor. Căci, după cum sublinia Constantin Pricop (Pricop, pp. 114-115), în „societățile normale”, autorul are mereu în minte un tip anume de cititor, în funcție de care își adecvează mijloacele, un cititor căruia îi sunt adresate artificiile, aluziile, codificările la care recurge autorul. În societățile totalitare, însă, trebuie adăugat și un alt tip de cititor, cenzorul, care îl obliga pe autor să proiecteze în text și o imagine infidelă sieși, dar pe placul autorităților. Opera este, așadar, supusă unui joc duplicitar încă de la început, fapt care-și găsește corespondentul și la nivelul receptării.

Prima lectură care se putea practica, la îndemâna oricui, era aceea conformistă, o lectură „de fapte”, care evidenția, în general, succesul liniei impuse de partid în diverse domenii, „prezentului glorios al patriei” cu procesul industrializării și constituirea gospodăriilor colective, personajele pozitive și rolul lor în construirea socialismului. Este vorba de o lectură standard sau convențională, care presupune, în termenii lui Paul Cornea (Cornea, p. 203), o performare, nu o performanță, „o înțelegere definită la nivel obiectiv” (Papadima, p. 49) sau „o manifestare liniară a sensului” (Eco, p. 106). După cum arăta Robert Escarpit (Escarpit, p. 131), este o situație în care decodificarea are loc doar la nivelul semnificatului, nu și la cel al semnificatului, ceea ce implică rămânerea la un nivel superficial de înțelegere a textului, neangajând cititorul în straturile de profunzime ale acestuia. Este perspectiva reductivă pe care criticii dogmatici încercau să o impună publicului larg în cronicile și comentariile apărute în oficioasele P.C.R. Matei Călinescu (Călinescu, Vianu, p. 212) notează că o astfel de lectură nu se practica, însă, pe scară largă, el precizând că ea era însoțită, de cele mai multe ori, de „o atitudine de distanță ironică”.

Foarte răspândită era lectura care accentua „derealizarea politică” (Călinescu, Vianu, p. 284). O lectură prin care se încerca construirea unui univers compensatoriu, practică de cititori dornici să evadeze în alte spații și timpuri, străine de cele pe care ei le trăiau. Această abordare este susținută de teoria dinamică a câmpului psihologic a lui K. Levin, potrivit căruia subiectul „confruntat cu obstacole de netrecut în realitate”, în cazul nostru cititorul din comunism, „își restructurează spațiul de viață la nivelul imaginarului” (Levin, apud Cornea, p. 73).

Derealizarea, în general, nu neapărat cea politică, este obligatorie într-o anumită categorie de texte, dacă se dorește o receptare adecvată a mesajului scriitorului. Este vorba de textele pseudo-referențiale sau transreferențiale, în cazul cărora este esențială înțelegerea conceptului de „fictivizare” introdus de Paul Cornea: „blocarea referinței la real în folosul unui «uz atributiv al expresiei lingvistice» (J. Ihwe), o situație în care „cuvintele sunt responsabile nu față de ceea ce este real, ci față de ceea ce a fost presupus ca fiind real (și identificabil) printr-un set de reguli constitutive” (Cornea, p. 27). Cu alte cuvinte, este necesară înțelegerea nu a logicii lumii reale, ci a aceleia a universului discursiv, prin renunțarea la interpretarea universului de discurs ficțional prin grila universului real. Prin urmare, în ciuda semnelor de veridicitate prezente în textele pseudo-referențiale sau transreferențiale, cititorul model nu trebuie să proiecteze conținutul asupra lumii reale, ci să se ridice la un nivel superior, printr-o interpretare simbolică.

Un alt tip de lectură practică în epocă era „lectura-proiecție” (Călinescu, Vianu, p. 212), în care atribuirea sensului are loc ca urmare a stabilirii de către cititor a unor conexiuni cu lumea reală, mai ales a prezentului. Este vorba fie de o lectură în cheie emoțională și empatică, în care cititorul, implicat afectiv în lumea textului, se identifică cu elemente de conținut ale acestuia, în special cu personaje, proiectându-și aici dorințele și angoasele, fie de una care proiectează în text realități clare ale vremurilor pe care le trăiește: aluzii la personaje politice, la gesturile și faptele lor, la dificultățile din viața cotidiană, lipsa orizonturilor, degradingolada socială etc. Sensul este construit de cititor pornind de la text, dar intervin multe elemente de subiectivitate, prin extinderea, pe cale asociativă, a sensurilor enunțate în text.

În opinia lui Eugen Negrici, la noi, construirea unei astfel de interpretări provine dintr-o „preocupare în marginea viciului” a „cititorului-decriptor” pentru exercițiul speculativ, de identificare și reperare a similitudinilor. Grila aceasta oferea mereu, după Negrici, satisfacția de a săvârși un act de curaj prin care erau găsite trimiteri, sensuri ascunse, neaccesibile oricui, reprezentând, în fond, un act de mini-disidență.

Avem aici, de fapt, situația opusă derealizării, favorizată de contextul în care operele au apărut. Pentru că, dacă derealizarea presupunea suspendarea referinței la lumea reală sau evadarea în universuri care păstrau doar o vagă legătură cu realitatea, lectura proiectivă presupune tocmai o accentuare a relației dintre mesaj și referent și a predispozițiilor cititorilor de detectare a realităților cenușii și a atitudinilor neconforme. Era, deci, o lectură care miza tocmai pe descoperirea lumii, pe o relevare a unor adevăruri care, altfel, nu puteau fi auzite: „Adevărul fusese forțat să-și afle refugiul în literatură, supraviețuind prin coduri ingenioase, în forme adesea echivoce și obscure. Cititorul aștepta de la literatură ceea ce nu putea găsi în ziare, cărți de istorie sau sociologie, citind printre rânduri, în căutarea șaradelor iconoclaste. Scriitorul accepta această distorsiune ca pe un preț inevitabil al solidarizării cu audiența” (Manea, p. 51). Legat de același aspect, o nuanță în plus este adusă de Adrian Cioroianu care arată că evenimentele evocate în literatura acelor ani sau perspectiva aruncată asupra unor evenimente îndeobște cunoscute se bucurau de o credibilitate semnificativă în rândurile cititorilor, care lăsa în urmă varianta oficială asupra aceluiași eveniment.

Nici această grilă de lectură, ca și de-realizarea, nu exclude erorile de interpretare, acestea fiind, în opinia noastră chiar mai probabile în acest caz, dată fiind componenta politică, socială și economică implicată. Proiecția cititorului pleca de la faptele expuse, dar și de la modalitățile de expunere, de la limbajul folosit de autor, pe care cititorii aveau mereu tendința să-l considere aluziv, Norman Manea (Manea, p. 74) precizând că semnificațiile deviate ale cuvintelor țineau de „un cod lunar și fascinant”, care era accesibil doar românilor care trăiau acele vremuri.

IV. Concluzii

Concluzia la care am ajuns după cercetarea mărturiilor trăitorilor din epocă și a studiilor existente până la această dată despre comportamentul de lectură al cititorilor sub comunism în țara noastră este aceea că subversivitatea nu a fost doar a autorilor sau a textelor, ci și a cititorilor, fără aceștia ea rămânând doar o potențialitate.

La nivel abstract, scriitorii au mizat, credem, pe o hipertrofiere a rolului cititorului, care a răspuns așteptărilor autorilor prin trecerea dincolo de elementele conformiste, citind, în spatele acestora, de cele mai multe ori printre rânduri, nu fapte, ci idei, prin receptarea

operelor printr-o grilă de lectură care, dacă nu o combătea pe cea oficială, cel puțin o contrabalansa. Cititorii au reușit, deci, să găsească drumul, ca rezultat al receptării sugestiilor, al stabilirii unui pact intim cu creatorul, mergând, astfel, cu mult dincolo de structura de suprafață a textului, scoțând la iveală aspecte și idei îndrăznețe.

Un alt aspect relevant legat de dinamica cititor - autor ni se pare acela al permanenței înrâuriri a unuia asupra celuilalt. Căci, pe de-o parte, există, așa cum am subliniat, o influență a autorului abstract asupra cititorului abstract, prin intermediul creațiilor, prin orizonturile pe care acestea le deschid prin cheile de lectură oferite. Este, așa cum sugera George Poulet, (Poulet, p. 297), o modificare, pe parcursul lecturii, a eului care citește, o intrare a lui sub sfera de influență a autorului, a unui „spirit ce umple cu sine conștiința mea”. Dar cititorul, la rândul lui, influențează producția literară prin tipul de atitudine pe care receptarea îl determină, aprobatoare sau critică, încurajând producerea unui anumit tip de texte sau, dimpotrivă, aruncând altele spre marginalitate.

Concluzia generală care se poate desprinde este aceea că legătura conspirativă dintre cititori și scriitori este vizibilă atât la nivel abstract, cât și concret, primii, prin comportamentul lor, prin încrederea investită în scriitori și prin solidaritatea lor tacită reușind nu doar să decodifice mesajul scriitorilor, ci să creeze ceea ce Ana Blandiana a numit „o masă critică de rezistență” și „o zonă liberă de comunism”.

Bibliografie selectivă

- Blandiana, Ana, în *Rezistența prin cultură*, emisiune televizată, moderator Stejărel Olaru, TVR 1, ediția din 29 martie 2010;
- Breban, Nicolae, *Sensul vieții*, vol. I-IV, Editura Polirom, Iași, 2003, 2004, 2006, 2007;
- Breban, Nicolae, *Spiritul românesc în fața unei dictaturi*. Ediția a III-a. Prefață de Ovidiu Pecican, Editura Fundației Ideea Europeană, București, 2005;
- Bucur, Maria, *Book Collecting and Reading in Brasov, Romania under Communism*, The National Council for Eurasian and East European Research, March 1, 2003, disponibil la <http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2003-817-19n-Bucur.pdf>;
- Călinescu, Matei; Vianu, Ion, *Amintiri în dialog*, Editura Polirom, Iași, 2005;
- Cioroianu, Adrian, *Nicolae Ceaușescu – personaj literar. Literatură, cult și propagandă în România anilor '70*, în „Geopolitikon”, 24 ianuarie 2010;
- Nicolae Ceaușescu, *Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu*, în *** *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, București, 1966, pp. 95-96;
- Cordoș, Sanda, *Lectura clandestină în România comunistă*, în „Dilematica”, sept. 2010;
- Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Minerva, București, 1988;
- Culler, Jonathan, *Teoria literară*, Editura Cartea Românească, București, 1997;
- Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*. Traducere de Delia Răzdolescu, Fundația Academia Civică, București, 1997;
- Dimisianu, Gabriel, *Oameni și cărți*, Editura Cartea Românească, București, 2008;
- Eco, Umberto, *Lector in fabula: cooperarea interpretativă în textele narrative*. În românește de Marina Spalax. Prefață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Univers, București, 1991;

- Eco, Umberto, Șase plimbări prin pădurea narativă. Traducere revăzută de Ștefania Mincu, Editura Pontica, Constanța, 2006;
- Eco, Umberto, Limitele interpretării. Ediția a II-a revăzută. Traducere de Ștefania Mincu și Daniela Crăciun, Editura Polirom, Iași, 2007;
- Escarpit, Robert, De la sociologia literaturii la teoria comunicării, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980;
- Gibson, Walker, Authors, Speakers, Readers and Mock Readers, in Jane P. Tompkins (Ed.), Reader Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1980;
- Iser, Wolfgang, Actul lecturii. O teorie a efectului estetic, Paralela 45, Pitești, 2006;
- Iser, Wolfgang, The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974;
- Lintvelt, Jaap, Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere. Teorie și analiză. Traducere de Angela Martin. Studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1994;
- Macrea-Toma, Ioana, Privilighenția. Instituții literare în comunismul românesc, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2009;
- Manea, Norman, Despre clovni: Dictatorul și Artistul, Editura Polirom, Iași, 2005;
- Martin, Wallace, Recent Theories of Narrative, Cornell University Press, Ithaca, 1986;
- Eugen Negrici, Cultul cărții în comunism și consecințele lui. O evocare, în Sora, Simona, Cum citeam în comunism, în „Dilema Veche”, nr. 221 / 8-14 mai 2008
- Papadima, Liviu, Limba și literatura română. Hermeneutică literară, Ministerul Educației și Cercetării, Proiectul pentru Învățământul Rural, București, 2006;
- Pricop, Constantin, Literatura română postbelică. Preliminarii, vol. I, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2005;
- *** Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii, Editura Politică, București, 1971, pp. 74-75;
- Riffaterre, Michael, Describing Poetic Structures: Two Approaches to Baudelaire's 'Les Chats', in Jane P. Tompkins (Ed.), Reader Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism, John Hopkins University Press, Baltimore, 1980;
- Rousset, Jean, Le lecteur intime, Librairie Jose Corti, [f.l.], 2000
- Selejan, Ana, Literatura română contemporană – Sinteze, Editura Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2003;
- Sora, Simona, Cum citeam în comunism, în „Dilema Veche”, nr. 221 / 8-14 mai 2008;
- Tismăneanu, Vladimir, Stalinism pentru eternitate. Postfață de Mircea Mihăieș, Editura Polirom, București, 2005.